

Katona Magda Nasrin[✦]

Az iráni–afgán kapcsolatok zavaros vizein

DOI 10.17047/HADTUD.2024.34.1.58

Földünk felmelegedése, a klímaváltozás vízhiányt, a vízforrások birtoklásáért folytatott háborúkat eredményeznek. Míg a 20. század háborúi elsősorban a szénhidrogén források birtoklásáért, a 21. század konfliktusai egyre inkább a vízért folynak. Közép-Ázsia és Belső-Ázsia, valamint a tágabb Közel-Kelet száraz övezeteiben a víz, a vízforrásokhoz való hozzáférés évezredek óta különös jelentőséggel bír. Az öntözés megszervezése a hatalom központosítását igényelte. Évezredek óta a térségben minden despotikus hatalom az öntözőművek fővállalkozójának tekintette magát. A víz nemcsak a mezőgazdasági művelés, de a politikai hatalom alapja, társadalmi feszültségek és fegyveres konfliktusok okozója vagy politikai és diplomáciai manőverek eszköze, ezért biztonságpolitikai jelentősége igen nagy. Így volt ez az iráni–afgán kapcsolatok évszázados történelme során is. Noha Irán Afganisztán második legnagyobb gazdasági partnere, közös nyelvi, kulturális gyökereik ellenére a két ország kapcsolatai nem felhőtlenek. Ezekbe az ellentmondásos kapcsolatokba az afgán tálibok 2021. augusztus 15-én bekövetkezett második hatalomátvétele pragmatizmusra és nacionalizmusra alapuló külkapcsolatokkal, diplomáciai elismerés nélküli diplomáciájukkal új szintet hozott.

KULCSSZAVAK: klímaváltozás, víz, Helmand Egyezmény, hidroprojektek, konfliktusok, vízdipomácia

In the Troubled Waters of Iran-Afghan Relations

The warming of our Earth and climate change result in water shortages and wars for the possession of water sources. While the 20th century's wars were waged primarily for the possession of hydrocarbons, the conflicts of the 21st century are increasingly about water. In the arid zones of Central Asia, Inner Asia, and the wider Middle East, water and access to water sources have been of particular importance for thousands of years. The organization of irrigation required the centralization of power. For thousands of years, every despotic power in the region considered itself the main manager of irrigation works. Water was not only the basis of agricultural cultivation, but also the tool of political power, the cause of political tensions and armed conflicts or a tool of political and diplomatic manoeuvres, so its significance in terms of security policy is very great. This has always been the case for the long history of the region and the century-long history of Iran-Afghan relations. Thus,

✦ Nemzetközi kapcsolatok szakértő, a politikatudomány kandidátusa (CSc) –
Expert of international relations, Candidate of Sciences (CSc) of politicalsciences;
E-mail: nasrin.ktona@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-6151-7589>

despite the fact that Iran is Afghanistan's second largest economic partner, and despite their common linguistic and cultural roots, the relationship between the two countries is not cloudless, but the second takeover of power by the Afghan Taliban on 15th August 2021 with its foreign relations based on pragmatism and nationalism, diplomacy without any diplomatic recognition has added a new colour to their contradictory relations.

KEYWORDS: climate change, water, Helmand agreement, hydro projects, conflicts, water diplomacy

Bevezető

Irán és Afganisztán ellentéte a Helmand folyó vízének megosztása tekintetében régi keletű, 1871-ben keletkezett, amikor észlelték, hogy az eredetileg nyugatra, perzsiai terület felé tartó folyam visszakanyarodik afgán területre. Frederic Cordesmith jelentette ezt, így 1878-ban a Goldsmid Bizottság a Helmand folyó mentén jelölte ki a Perzsiai Birodalom és Afganisztán határát. Az Afgán Királyság megkapta Csahar Burdzsak térségét, hogy ütközőövezet legyen Brit-Beludzsisztán és a Perzsiai Birodalom Szisztán-Beludzsisztán tartománya között. Sir Henry McMahon a Hamún-tóig korrigálta a határvonalat. Az 1939. évi szaadabadi egyezmény sem hozott megoldást, a tárgyalásokat az 1970-es évekig folytatták a Delta Bizottság kijelölésével. A viszály a közelmúltban több ízben fegyveres összetűzéssé fajult.

A két ország közötti vízmegosztásról az 1973 márciusában kötött Helmand Egyezmény rendelkezik, amelyre paradox módon mint hatályosra hivatkoznak, ámbár sem az afgán parlament, sem az iráni madzslisz nem ratifikálta.¹ A monarchiák megdöntése után mindkét országban bekövetkezett radikális változások következtében sohasem érvényesült a gyakorlatban sem.

Ennek ellenére a teheráni kormány a klímaváltozás és rossz vízgazdálkodás következményeinek megjelenése óta az 1973. évi Helmand Egyezményben lefektetett vízmegosztási jogának megsértésével vádolja Afganisztánt. A kabuli kormány a klimatikus tényezőket, a kellő mennyiségű csapadék hiányát okolja a vízszint radikális csökkenéséért. A tálibok prioritása a mezőgazdaság fejlesztése. Az iráni kormány aggályosnak találta az öntözőművek 2001 utáni afganisztáni rekonstrukcióját, duzzasztógáták, víztározók és öntözőrendszerek építését, amelyeket várakozásaival szemben a tálibok is folytatnak, annak ellenére, hogy a teheráni kormány az amerikaiak és a nyugati koalíció elleni harcban támogatta őket. A tálibok szintén csalódtak, mert az iráni kormány az együttműködés előzményei ellenére sem részesíti őket diplomáciai elismerésben, ugyanakkor pragmatikus kapcsolatokat ápol velük érdekei érvényesítése érdekében, beleértve a Hamún-tó vizes élőhelyeinek rehabilitációját is. A tálibok második hatalomátvételét követően az afgán–iráni határ mentén ismétlődő határincidensek és fegyveres összecsapások történtek. A teheráni kormány érdeklődése pedig hirtelen a korábban elhanyagolt Szisztán-Beludzsisztán tartomány fel fordult. A széleskörűvé terebélyesedett zavargások eredetileg a szárazság és vízhiány miatt robbantak ki. Ennek a tartománynak a vizellátása a kiszáradófélben lévő

1 <https://www.facebook.com/iranintl/videos/251817634322191> Az iráni fél vélt érdekeit képviselő álláspontok változó állításai szerint egyik vagy másik ország törvényhozása jóváhagyta, de a legelfogultabb források szerint sem hatályos. A fenti forrás állítása szerint a jegyzőkönyvek cseréjére nem került sor.

Hamún-tóra, és az azt tápláló vizekre utalt. Mindkét ország érdeke a Hamún-tó vizes élőhelyei ökoszisztémájának és biodiverzitásának védelme, amelynek jelentőségét a Ramser Konvenció is elismeri.²

A megoldás útjában áll, hogy egyik felet sem érdekli egy hosszútávú, komprehenzív megoldás. Egyikük sem képes a rossz vízgazdálkodás következményeire, a térségbeli környezetvédelmi és klímaváltozások kihívásaira hosszútávú, adekvát választ adni. Egyéb belpolitikai kérdések tekintetében a felek megközelítése ugyancsak szűk látókörű és rövidtávú. Iránban a vízhiány egyéb szociális, etnikai és vallási, valamint gazdasági problémákat súlyosbít, a népharagot szítja fel. Noha a felek 2023 nyarán megállapodtak vizsgálóbizottság felállításában, a partikuláris incidensek kivizsgálásán túlmenően, átfogó vizsgálatok, hatástanulmányok, hatékony intézkedések nem történtek.

Kihasztnálatlan energiák és természeti katasztrófa

Afganisztán évi 75 milliárd köbméternyi vízhozamával önellátónak számít – legalábbis papíron. Kiterjedt vízgyűjtő területtel rendelkező folyói (a Kunarok, Kabul folyó, Amu-darja-Kökce, Heri Rúd és nem utolsó sorban délen a Helmand folyó) nemzetközi forgalomra, sebes sodrású mellékágai elektromos áram termelésre alkalmasak, ám Afganisztán esetén ezek a lehetőségek kihasználatlanok, mivel gyenge a vízügyi infrastruktúra.

Irán (1934-ig Perzsia) és Afganisztán 900 kilométeres közös határszakasszal rendelkezik északon a Heri Rud folyótól deli irányban a Helmand folyó mentén az iráni–afgán–pakisztáni határháromszögig, Bahramcsáig.

A Helmand Afganisztán leghosszabb folyója, 1150 km hossza mentén az ország vízgyűjtő területeinek 40%-a táplálja. A Hindukus hegyláncai közül, a Kabultól északnyugatra fekvő Szangakh-hegységéből ered, afgán és iráni Szisztán, valamint Nyugat-Beludzsisztán vízellátását biztosítja, majd a két ország határán a Hamún-tóba ömlik. Táplálja a mezőgazdaságot, fenntartja az állatállományt, ökológiai rendszereket lát el a térségben. A talajvizek szökése nem új keletű, a Kevir-sivatag, illetve afgán földön a Halál-sivatag (Dast-i Margo) keletkezése több évszázados folyamat. Századunkban azonban az elsivatagosodás felgyorsult. 2005-től már a folyó alsó, iráni szakasza az év tíz hónapjában száraz.

A Hamún- folyó és tó vizes élőhelyeinek kétharmada Iránban található, a kiszáradási folyamat következtében három tó, a Hamún-e Helmand, a Samún-e Szabori és a Hamún-e Puzak lett belőle. A Hamún-tó Irán legnagyobb frissvízű tava. 2000-ben a világ hetedik legnagyobb vizes élőhelye volt, de vízszintje egyre csökken. 2004-re már jelentős mértékben kiszáradt a nem megfelelő vízhasználat miatt, ám még mindig Irán harmadik legnagyobb tava. Az UNDP 117 millió dollárt ajánlott fel a Hamún-tó sérülékeny ökoszisztémájának rehabilitálására.

2 A Ramser Konvenció az 1971-ben az iráni Ramser városában kötött „Konvenció a Vizes Élőhelyekről” nevet viselő kormányközi megállapodás, amelynek az ENSZ tagállamok mintegy 90%-a, 179 állam tagja. Iránban 1979-ben lett hatályos, Afganisztán 2019-ben csatlakozott a konvencióhoz.

Mind Irán, mind Afganisztán évről-évre akut vízhiánytól szenved. A 2017–2019-es szárazság Afganisztán 34 tartományából 22-őt érintett. A lakosság zöme a mezőgazdaságból él, 2018-ra mintegy 50%-kal csökkent a terméshozam. Ez 260 000 ember elvándorlásához és 10 millió embert érintő éhínséghez vezetett. 2021-ben Afganisztán lakosságának mintegy 30%-a volt súlyos aszálynak, 50%-a szárazságnak, 20%-a pedig mérsékelt szárazságnak kitéve.

A háború és a politikai instabilitás évtizedei a klímaváltozással párosulva, tönkretették Afganisztán meglévő hidrológiai infrastruktúráját. Az ország nincs a megfelelő hidro-meteorológiai adatok birtokában. A háború utáni rekonstrukcióban, fejlesztési projektekben, az öntözött területek növelésében, a mezőgazdaság kiterjesztésében érdekelt. Rehabilitálnia kell meglévő vízügyi infrastruktúráját és újakat kell építenie a folyókon, hogy növelje tárolási kapacitását, az öntözés hatékonyságát, és áramot termeljen. Érthetően kevésbé kezdeményez olyan tárgyalásokat, amelyek korlátozzák a vízforrásokhoz való hozzáférést.

Irán 31 tartománya közül Szisztán-Beludzsisztán tartomány a Kermán után a második legnagyobb. Kurdisztán mellett a klímaváltozás negatív hatásai által a leg súlyosabban érintett, ahol 2004 óta állandósult a szárazság. 2022 végén és 2023 januárjában már az ország 85 milliós lakosságának mintegy 90%-a szenvedett a szárazság következményeitől. Több, mint 270 városban volt vízhiány, a víztartalékok 18 milliárd köbméterre csökkentek, az iráni duzzasztógátak 63%-a üres volt. Nagymértékű az elhagyott falvakból a városokba vándorlás. Szisztán-Beludzsisztánban eredetileg a vízhiány miatt törtek ki a zavargások, majd a 2022. szeptember 16., a letartóztatásban életét vesztette egy fiatal kurd lány, Mahsza Amiri halálát követően sokáig folyamatos zavargások epicentruma volt. Az ország legelmaradottabb tartománya lakosságának túlnyomó többsége szunnita beludz, akik a klímakatasztrófán és a katasztrófális vízgazdálkodáson túlmenően is úgy érzik, hogy kimaradtak a fejlesztésekből, az autokrata síita perzsa állam diszkriminálja őket.

A szűkösen rendelkezésre álló vízi energia kizsákmányolása rablógazdálkodás révén történik. Extenzív és tervszerűtlen öntözőcsatorna ásás jellemző a térségre. Árkokat ástak a határ iráni oldalán a kábítószer csempészek mozgását megakadályozandó, amelyekben a talajvíz jelentős része elszívárgott. A motoros artézi kutak is túl sok vizet kiszivattyúztak a talajból. Az 1980-as évektől invazív halfajtákat telepítettek a Hamún-tóba, amelyek a vegetációt tönkretették. Megfelelő hatástanulmányok nélkül négy nagy víztározó épült iráni területen, az 1980-as években az iráni Szisztán-Beludzsisztán területén a Csah Nimeh project keretében ezekbe terelték a Helmand folyó vizét. Ezek a víztározók hatékony öntözési rendszerek híján hossz távon fenntarthatatlannak bizonyultak. A tó kiszáradt, kipusztult a növényzet, falvak tűntek el, a térségben homokviharok tombolnak. A válsághoz a demográfiai robbanás is hozzájárult. Az iráni hatóságok saját katasztrófális vízügyi politikájuk hatásaira reagálva azt a hamis narratívát terjesztik, hogy mindez amiatt történt, mert afgán területől nem jön a Helmand folyó vize.

A klímaváltozás következtében Afganisztán és Irán a jövőben még súlyosabb szárazsággal szembesül, a helyzet kezelésére mindkét országnak megfelelő hidrológiai infrastruktúrát kell kiépítenie.

Történeti előzmények

A társadalmi feszültséget a klímaváltozás katasztrofális hatásain túlmenően mélyítik Nyugat-(Perzsiái)-Beludzisztán nacionalista mozgalmi. 1878-ban a brit–perzsi afgán demarkációs vonal egyezmény, a Goldsmid Szerződés perzsiái és Brit Beludzisztán határát a Helmand folyó mentén jelölte ki, egészen a Hamún-tóig. Szisztán-Beludzisztán uralkodója. Mir Dósz Mohammad Khan Beludz, Mir Bahram Khan Baranzaí Bampur hákimjának unokaöccse 1921-ben kikiáltotta a beludz törzsek függetlenségét Bampur, Szaravan, és Makran térségében. 1924 márciusában a brit–perzsi határkiigazítási egyezmény Perzsiához (1934-től Irán) rendelte a Szarhad (határvidék) térségének törzseit. 1925–1926 között a felkelések eszkalálódtak, miután az új iráni kormány nem fizetett a törzseknek, mint korábban a britek. A 1926-ban hatalomra került új sah, Reza Pahlavi³ csak 1929-re tudta leverni a felkelést. Dósz Mohammad Khánt Teheránba száműzte, majd 1930. január 16-án kivégeztette.

Az 1970–1971. évi aszályt követő éhínség miatt a beludzok 1973-ban Pakisztánban és Iránban egyszerre keltek fel. Mohamed Reza Pahlavi sah⁴ és Zulfikár Ali Bhutto pakisztáni miniszterelnök csapatai együttes erővel csak 1975-re tudták leverni a felkelést, azt követően, hogy az iráni sah hatalmas fejlesztési beruházásokat ígért Daud Khán⁵ afgán elnöknek, ha eláll a beludz felkelők támogatásától.⁶ 1979-ben az iráni beludzok ismét felkeltek, immár az új iszlám köztársaság ellen. 2010-ben iráni titkosszolgálati akció vezetett Abdul Malik Rigi beludz vezető kiiktatásához, ettől kezdve Szisztán-Beludzisztán a szekuláris nacionalisták helyett a radikális szunnita dzsihádisták terepe lett.

Afgán ambíciók – duzzasztógátak és víztározók a határtérségben

Az iráni kormányt aggasztják a határfolyóin épülő vagy ujjáépülő hidroenergetikai projektek, különösen a Helmand folyó mentén a Kadzsakí, a Girisk és a Kamal Khan, a Farah folyónál Bakhsabad, valamint északabbra a Heri Rud folyó mentén a Szalma duzzasztógátak, víztározók és vízi erőművek.

A Kadzsakí és a Girisk project

1949–1953 között épült a Helmand folyón Helmand tartományban a Kadzsakí duzzasztógát, víztározó és villamos erőmű 33 megawatt teljesítménnyel az amerikai Morrison-Nadsen cég közreműködésével. Az első fázis 1953-ban készült el, 1979-ben

3 Reza Pahlavi (1926–1941). Nácibarát politikja miatt 1941 augusztusában, Iránnak a szövetségesek általi megszállását követően Dél-Afrikába száműzték, ott halt meg. Fia, Mohamed Reza követte a trónon.

4 Mohamed Reza Pahlavi (1941–1979) Apja száműzetését követően a britek ültették a trónra, ahonnan 1979 februárjában az iráni „iszlám forradalom” taszította le.

5 Mohamed Zahir sah unokatestvére, aki 1973. június 17-én vértelen puccsban megdöntötte a királyságot. Az ő köztársaságát 1978. április 27-én marxista hatalomátvétel döntötte meg.

6 Daúd Khán 1973-tól támogatta „a pastun és beludz nép függetlenségi harcát”, akárcsak korábban, miniszterelnöksége idején (1953–1963). A szekuláris pastun és beludz nacionalisták támogatása mögött sokan szovjet ambíciókat sejtettek, ez aggodalommal töltötte el az iráni sahot.

abbahagyták további építését. 1959-ben készült el a Girisk víztározó. 1979-ben a harcok során mindkettő kikerült a kormány ellenőrzése alól.

Az 1998–2001 között fellépő szárazság idején és a következő években egészen 2001-ig a tálibok lezárták a Kadzsakí duzzasztógát zsilipjeit. Később megszűnt működni a harcok miatt. Karzaí elnöksége⁷ idején, 2011-ben határozták el újra üzembe helyezését és bővítését.⁸ 2013-ban egy török cég kapott megbízást a rekonstrukciós munkálatok elvégzésére, amelyek 2022 júliusában, már a tálibok második kormányzása alatt fejeződtek be. A bővítés nyomán 33 megawattból 100 megawattra bővült a hidroerőmű áramtermelő kapacitása. A Kadzsakí duzzasztógátat úgy tekintik az iráni kormány, mint vízellátásának akadályát.

A Kamal Khan projekt

A Nimóz tartomány Csahar Burdzsak járásában található Kamal Khan duzzasztógátat 1974-ben amerikai segítséggel kezdték el építeni. Az amerikaiak az 1978-as afganisztáni marxista hatalomátvételt követően elhagyták az országot. Akkor 9 megawatt kapacitású, 175 000 hektár földterület öntözését hivatott ellátni és 52 millió köbméter friss vizet képes tárolni.

A harmadik szakasz építését 2017. április 19-én kezdték el, és 2021. március 24-én még a Gháni-kormány idején adták át. A duzzasztógátat megváltoztatta a folyó vízfolysának irányát, amely most már Afganisztán Goud-i Zare vízgyűjtő területei irányába folyik.

Ghání elnök követelte, hogy az iráni kormány az évtizedes harcok során ellenőrizetlenül Iránba folyó vizet kőoajjal ellentételezze. Ezt az elképzelést számos tálib vezető is átvette.

2022 januárjában a tálibok Iránnal való gazdasági és politikai kapcsolataik elmélyítése érdekében kiengedték a zsilipeket, de tartva a közvélemény haragjától, ezt nem hozták nyilvánosságra. Ennek fejében az iráni kormány átengedte a teheráni afgán nagykövetséget és mashadi főkonzulátust a táliboknak, ám a várt diplomáciai elismerés elmaradt.

A Bakhsabad projekt

Farah tartomány Bala Buluk térségében a Bakhsabad duzzasztógát és víztározó építésének első szakasza keretében októberre elkészült két alagút, amelyek építése a Farah folyón 2023 májusában kezdődött török és német cég segítségével. A víztározó 1360 millió köbméter vizet lesz képes tárolni, 27 megawatt kapacitású és 100 000 hektár földet tud öntözni.

7 Hámíd Karzaí 2001. december 7-től 2004-ig a tálibok első kormánya megdöntését követően ideiglenes elnök, 2004–2014 között elnök. Az első afgán államfő, aki utódjának Mohamed Asraf Gháninak választások útján adta át a hatalmat.

8 Aman 2016, 1.

A Szalma projekt

Nyugaton, a Hari Rud határfolyón 1976-ban indiai segítséggel kezdték építeni a Szalma duzzasztógátát. 2012-ben határozták el a program folytatását, de befejezése késik a nem várt költségnövekedés miatt. 3,4 millió iráni függ a Heri Rud vizétől. A teheráni kormány nyomást gyakorol az afgán és az indiai kormányokra, hogy állítsák le a beruházásokat.⁹ Az afgán hatóságok azzal vádolják a teheráni kormányt, hogy a beruházás elleni támadások és szabotázs akciók mögött áll.¹⁰

Noha Irán készségét fejezte ki, hogy tárgyaljon róla az afgán és a türkmén kormányokkal, a Hari Rud folyó vízének hasznosításáról mindeztidáig nem született egyezmény. A vízügyi együttműködést gátolja az intézményesített kölcsönös bizalmatlanság.

A teheráni kormány azt állítja, hogy a víztározók építése a Hamún-tó vízes élőhelyeinek további kiszáradásához vezet. A Helmand folyó hidrológiai felmérése 1943–2012 közötti adatok alapján történt, ellenben a folyó felső folyásának éves főszodránál az 1982–2012 között, a térségben fellépő szárazság ellenére nem talált jelentős változást.

A Helmand Egyezmény

1872-ben, 1898-ban és 1935-ben fellángoltak Irán és Afganisztán között a viták a Helmand folyó vize miatt. Az 1939-ben, a két uralkodó, Mohamed Zahir sah és Reza Pahlaví sah által megkötött szaadabadi egyezmény rendelkezett a folyómeder államhatárként történő elismeréséről, akárcsak a szovjet–afgán egyezmény az Amu-darja esetén. A vízmegosztási jegyzőkönyv jóváhagyása azonban nem történt meg. 1948-ban amerikai kezdeményezésre Francisco Domenguez csilei, Robert L. Larry amerikai és Christopher E. Webb kanadai delegáltak részvételével háromfős Delta Bizottságot állítottak fel, hogy megoldást javasoljon a krónikus jogvitára. A bizottság 1957 februárjában terjesztette be jelentését.

Vízmegosztásról azonban először csak a másfél évtized múlva, 1973 márciusában, a Mohamed Reza Pahlavi iráni sah és Mohamed Zahir afgán sah uralma alatt, Amír Abbász Hoveida és Músza Safíq miniszterelnöksége idején¹¹ kötött Helmand Egyezmény rendelkezett. Az egyezmény megkötésére az iráni sah azon ígéretének fejében került sor, hogy négy milliárd dollár értékben fejlesztési beruházásokat finanszíroz Afganisztánban, amire nem került sor. A szerződés kimondja, hogy „Iránnak joga van a Helmand folyó vizéhez”, noha a folyó vízgyűjtő területének túlnyomó többsége afgán területen található. A 2. cikkely értelmében „normál vízhelyzettel rendelkező évben” Afganisztán 22 m³/sec, évi 820 milliárd köbméter vizet bocsát Irán rendelkezésére. Ezt az afgán uralkodó „a jóindulat jele gyanánt” megtoldotta másodpercentként plusz 4 köbméterrel, ez évente 840 milliárd m³ víz Iránba

⁹ Hauk 2014; Mashal 2012; Peterson 2013.

¹⁰ Dehgan, 2014.

¹¹ Mindkét miniszterelnököt 1979-ben a saját hazájában forradalmi bizottság végeztette ki hazaárulásért. Mindkettőjüknek felróták a Helmand Egyezmény megkötését.

áramoltatását jelentette, kivéve, ha 5,6 milliárd alá megy az éves vízhozam. Az 5. cikkely rögzíti Afganisztán, mint „a folyamon felfelé” és Irán, mint „a folyamon lefelé” található országi jogait és kötelességeit. Ennek értelmében Afganisztán nem tehet olyan lépést, amely részben vagy egészben megfosztja Iránt a Helmand folyó vízéhez való hozzáféréstől, Afganisztán pedig teljeskörűen rendelkezik az egyezmény által nem érintett vízmennyiség felett. Végül a 11. cikkely értelmében szélsőséges szárazság esetén a felek konzultálni kötelesek annak érdekében, hogy együtt dolgozzanak ki válságtervet.

Ennek fejében az iráni kormány megígérte, hogy lehetővé teszi Bandar Abbász és Csahbahar tengeri kikötők feltétel nélküli használatát Afganisztánnak. Ám erre sem került sor.

Az afgán baloldali pártok (Khalq, Parcsam, Nida-i Khalq) tüntetéseket szerveztek a kabuli Zarnigar parkban az egyezmény ellen. Az iráni madzslisz jóváhagyta, ám a széleskörű tiltakozás hatására az afgán parlament sohasem ratifikálta az egyezményt, így az valójában – az iráni álláspont ellenére – nem hatályos. Az afgán fél történelmének legviharosabb fél évszázada alatt nem volt sohasem olyan helyzetben, hogy érvényt szerezzen a szerződés érvénytelenségének.

Az egyezményt nemcsak politikai és lakossági, de kutatói oldalról is kritika tárgyával illették a határokon átvívelő vízforrások fejlesztésének nem megfelelő mivolta miatt.¹²

Diplomáciai manőverezés kérdése, hogy mikor melyik kormány tekinti érvényesnek vagy érvénytelennek az egyezményt. 2021 februárjában az afgán Ghání-kormány és az iráni Iszlám Köztársaság kormánya új egyezményt kötött, amelyben kötelezték magukat az 1973-as Helmand Egyezményen alapuló vízmegosztásra, ám ez a duzasztógátak és víztározók építése miatti vitákat nem simította el.

Ugyan a Helmand Egyezmény kimondja, hogy ha a folyó vízhozama alacsony, Irán nem tarthat igényt a szerződés szerint neki járó vízmennyiségre, maximum 5,6 milliárd köbméterre. A vízmennyiséget az afganisztáni Uruzgan tartományban található, Deh Ravúd helységben lévő mérőállomás volt hivatott mérni, ám az a hamarosan kialakult háborús helyzet miatt megrongálódott, nincsenek átadási pontok. A Helmand vize azóta is ellenőrzés nélkül áramlik Iránba. Ennek ellenére az iráni kormány azt állítja, hogy az általuk hatályosnak tartott egyezményben előírt vízmennyiségnek alig 4%-át kapja.

Az első jegyzőkönyv XI. fejezetének 8. és 9. cikkelye értelmében szélsőséges szárazság esetén a két fél megbízottai tárgyalásokat folytathatnak, és sürgősségi tervet dolgozhatnak ki a helyzet megoldására. A szerződésben említett Vegyesbizottság reguláris tanácskozásokat folytathat. Ahogyan a második jegyzőkönyv IX. fejezetének 2–7. cikkelyei értelmében az eltérő értelmezéseket diplomáciai úton kell megoldani, akár harmadik fél segítségével, ha ez nem sikerül, Kabul és Teherán választott bírósághoz fordulhat.

Fentiek értelmében az afgán és az iráni kormányok felállították a Helmand Folyó Vegyesbizottságát, amely negyedévente hivatott tanácskozni a bilaterális vízügyi együttműködés érdekében. Az ENSZ Környezetvédelmi Programjának keretében

12 Thomas, Varzi 2015.

pedig a két ország erőfeszítéseket tesz a Hamún-tó öntözött területeinek rehabilitációjára. A vízügyi együttműködés azonban nem intézményesített, a felek egymás iránt kölcsönös bizalmatlansággal viseltetnek. A kabuli kormány azzal vádolja a teheráni kormányt, hogy a folyó vizének háromnegyedét illegális csatornába terelte.

Az Egyezmény ötödik fejezetében foglaltak értelmében Irán még akkor sem tartotta igényt további vízmennyiségre, ha a folyó felső szakaszánál fölös mennyiség található. Az egyezmény nem tartalmazta, hogy környezeti tényezők változása esetén öntözési célokra vizet kellene biztosítani. Szélsőségesen alacsony vízmennyiség esetén viszont a szerződés biztosítja a folyó alsó folyásánál elterülő öntözött területek vízellátását.

Az Egyezmény a szerződő feleknek lehetővé teszi a tároló kapacitás gyarapítását. Az 1980-as években építettek a Csah Nimeh víztározók, ám a gyenge vízügyi igazgatás, a hatékony öntözési infrastruktúra hiánya miatt az azokban található vízmennyiség nem elégíti ki az igényeket, nem csökkenti a földművesek függését a Helmand folyó vizétől.

2021 februárjában az iráni és az afgán kormány újabb egyezményt kötött, ám a duzzasztógátákkal kapcsolatos viták megoldatlanok maradtak. 1998–2001 között a tálibok a Kadzsaki duzzasztógát reaktiválásával elzárták a vizet Irán elől. A 2000-es évektől a Helmand folyó medrének egyes iráni szakaszai az év tíz hónapjában szárazak.

A kérdés nemzetközi jogi vetülete

Fentiekből adódóan, a nemzetközi vízforrások hajózáson túlmenő használata (öntözés, ipari felhasználás, rekreáció) során az országok igénylik a határokon átívelő vízhasznosítás nemzetközi jogi keretekbe foglalását. Így született az 1966-os Helsink Szabályok¹³ alapján 1997-ben az ENSZ Nemzetközi Folyóvizek Nem-Navigációs Használatáról szóló Egyezménye.

Mindenekelőtt a nemzetközi jog a nemzetközi folyóvizek méltányos és ésszerű használatát írja elő, az államoknak optimális és fenntartható hasznosítás során kölcsönös előnyök biztosítására kell törekedniük, biztosítva a folyóvizek megővését. A méltányos és ésszerű használatot földrajzi, hidoökológiai és gazdasági szempontok határozzák meg. Az ENSZ Nemzetközi Folyóvizek Egyezménye 6. cikkelye tovább részletezi ezeket a tényezőket, amelyek között nincs hierarchikus sorrend. Konfliktusos használat esetén különös figyelmet kell fordítani a folyóvizekhez kapcsolódó alapvető emberi szükségletek kielégítésére.

Az ENSZ Nemzetközi Folyóvizek Egyezménye 7. cikkelye kiemeli a határokon átnyúló károk jogi kereteit, leszögezve, hogy egyetlen államnak sincs joga területét olyan módon hasznosítani, amely egy másik államnak vagy a területén lévő vagyonának kárt okoz. Ez a határozat megállapította a határokon átnyúló környezeti károkért járó nemzetközi felelősség kereteit. A 7. cikkelyből azonban továbbra sem világos, hogy egy állam határokon átnyúló vízkészletének kiaknázása addig

13 A Nemzetközi Folyóvizek használatáról szóló Helsink Szabályok a Nemzetközi Jogi Társaság (ILA) által 1966-ban Helsinkiben kerültek elfogadásra az államhatárokon áthaladó folyók és vízgyűjtő területeik hasznosításáról szóló nemzetközi útmutató gyanánt.

engedhető-e meg, amíg az „méltányos és ésszerű,” vagy addig, amíg a vízhasználat „nem árt”. Eszerint a vízforrások kiaknázása mindaddig engedélyezett, amíg megfelel a tisztességes és ésszerű használat ismérveinek.

Az Egyezmény elfogadja az indokolt beavatkozás fogalmát, eszerint a Helmand folyó egyoldalú Afganisztánba terelését indokolja a lakosság alapvető emberi szükségleteinek kielégítéséhez fűződő jog. Ugyanakkor az államoknak alapvető kötelezettségük, hogy a megosztott szolgáltatásokhoz méltányos hozzáférést biztosítsanak a másik félnek. Bár a vízhasználatok között nincs szigorú hierarchia, elsőbbséget kell biztosítani az alapvető emberi szükségletek kielégítésének. Ám Irán és Afganisztán is olyan súlyos vízhiánnyal küzd, hogy szükségleteik tekintetében lehetetlen rangsort felállítani. Konfliktusok forrása, hogy mindkét állam prioritásként kezeli saját lakossága alapvető szükségleteinek kielégítését.

A nemzetközi vízjog a további konfliktusok kezelésére és megelőzésére nem feltétlenül a leghatékonyabb megközelítés. A nemzetközi éghajlat-változási törvény azonban releváns megoldásokat és kötelezettségeket kínálhat az államok számára, beleértve a klímamigrációval kapcsolatos és adaptációs intézkedéseket is. Ám sem Irán, sem Afganisztán nem tagja az ENSZ fentiekben hivatkozott párizsi Klímaváltozási Keretegyezményének. Tekintettel az Iránban és Afganisztánban egyre gyakrabban fellépő aszályokra és a vízhiányra, a Helmand folyó leterhelésének enyhítése végett a szárazságtűrő növények termesztésére, az öntözőrendszerek modernizálására, valamint a helyi ökoszisztémák hatékony védelmére, a megbízható vízellátási infrastruktúra fejlesztésére kellene összpontosítani, amely alternatív forrásokból biztosíthatna friss vizet az adott régióban.

A két ország között a Helmand folyó használatával kapcsolatos nézeteltéréseik megoldását célzó tárgyalások során azonban az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás kérdése nem központi téma. A vízhez való hozzáférés a diplomáciai tárgyalások eszközévé vált, és arra készítette a teheráni kormányt, hogy megfelelő kapcsolatokat építsen ki Afganisztán de facto kormányával. Ennek során a vizet fizetőeszközként használnák, olajért, gázért vagy elektromos áramért kereskednének vele. A vízügyi konfliktusok megoldásának ez a megközelítése azonban hosszútávon fenntarthatatlan. A nemzetközi vízjog meglévő kereteivel összhangban átfogó, koherens nemzetközi éghajlatváltozási szabályozás megalkotása elősegítheti a határokon átnyúló víz-készletek megosztása terén az együttműködést, és csökkenheti a konfliktusokat.¹⁴

A tálib-iráni kapcsolatok zavaros vizein

Az afganisztáni társadalmi-gazdasági fejlesztéseket és a határfolyók vizeire való afgán aspirációkat a teheráni kormány biztonsági fenyegetésként éli meg. Irán érdeke Afganisztánban az instabilitás, a jelen status quo fenntartása, hogy továbbra is számolatlanul használja az afgán határon átfolyó vizet. Az iráni hatóságokat narratívájuk szerint zavarja a határon átívelő kábítószer csempészet, holott ez az Iráni

¹⁴ Teillet, Shariati 2023.

<https://opiniojuris.org/2023/07/19/the-helmand-river-dispute-international-legal-perspectives-on-the-afghan-iranian-border-conflict/> (Letöltve: 2023. december 2-án)

Islám Forradalmi Gárda Qodsz (Jeruzsálem) hadtestének ellenőrzése alatt áll. A határon átvélő terrorizmussal ugyanaz a helyzet. Ezzel a pretextussal hadműveleteket végeznek a határtérségben, amelyeknek valós célja a vizek védelme.

A tálibok első kormányát a teheráni döntéshozók még ellenségnek tekintették. 1997-től Irán, Oroszország és India támogatásban részesítették az Északi Szövetség tálibellenes harcát, és a tadzsikisztáni emigrációba vonult Rbbáni-kormányt tekintették Afganisztán törvényes kormányának. 1998-ban, miután a tálibok elfoglalták az északi Mazár-i Sarif városát és a bevonuló tálib csapatok lemészárolták az iráni konzulátus 11 diplomatáját, a perzsa állam kétszázézes csapatmozgósítást hajtott végre az afgán határ mentén. 2000-ben az afgán hatóságok elfogtak húsz, Iránban kiképzett tálib harcost, akik a Girisk duzzasztógátát kísérelték meg felrobbantani.

2002-től, Afganisztánnak a nyugati szövetséges erők általi megszállását követően az iráni hatóságok, akárcsak Oroszország, közvetítettek az amerikaiak és az amerikai légi támogatással a tálib rezsim megdöntésére irányuló szárazföldi műveleteket folytató Északi Szövetség erői között, és hírszerzési információkkal látták el a szövetséges erőket a tálib harcállásokról, majd a rejtőzködő tálibokról. Az iráni kormány 2002-ben 3500 millió amerikai dollárt ajánlott fel az új afgán kormánynak Afganisztán újjáépítésére.

2005-től politikai fordulat állt be, a teheráni kormány elkezdte a tálibok harcát támogatni a koalíciós erők ellenében, és a Bin Ládén család számos tagjának és más Al-Káida vezetőiknek, valamint Gulbuddín Hekmatjárnak, sőt tálib vezetőiknek is menedéket nyújtott.¹⁵ 2009-ben Stanley McChristal tábornok, a koalíciós erők főparancsnoka azt állította, hogy az Iráni Islám Forradalmi Gárda katonai kiképzésben részesíti az afgán tálibokat.¹⁶

2010-ben Karzaí afgán elnök kijelentette, hogy zsákszámra érkezik a pénz Iránból kormánya költségeinek fedezésére.¹⁷ A teheráni kormányzat igen nagy kulturális és politikai befolyásra tett szert a közép-ázsiai országban.

2011-ben Dadullah molla, elfogott tálib prancsnok beismerte, hogy iráni kiképzést követően az iráni hatóságok ötvenezer dollárt ajánlottak fel neki, hogy robbantsa fel a Kamal Khan duzzasztógátát. 2013-tól az iráni Islám Forradalmi Gárda afgánokat toborzott a Fátimíjún Dandárba, hogy harcoljanak az Asszad rezsim oldalán a szíriai polgárháborúban.¹⁸

15 Gohel 2010.

16 U. S. General Accuses Iran of Helping Taliban in Afghanistan, May 29, 2010, Voice of America, <https://www.voanews.com/a/us-accuses-iran-of-helping-taliban-in-afghanistan-95216464/118557.html> (Letöltve: 2022. szeptember 2-án)

17 „Iran backs Taliban with cash and arms”, *The Wall Street Journal* <https://www.wsj.com/articles/iran-backs-taliban-with-cash-and-arms-1434065528> (Letöltve: 2022. szeptember 3-án)
Majidyar, 2017. <https://www.mei.edu/publications/top-afghan-military-official-we-have-evidence-iran-provides-weapons-taliban> (Letöltve: 2022. szeptember 3-án).

18 Giustozzi 2021.
<https://newlinesinstitute.org/afghanistan/alliances-were-key-to-the-taliban-takeover-of-afghanistan/>
<https://newlinesinstitute.org/afghanistan/pakistan-and-the-future-of-the-taliban-10-things-to-consider/> (Letöltve:2022. szeptember 3-án)

A Gháni-kormány azzal vádolta a teheráni kormányt, hogy fegyveres csoportok támogatásával instabilitást szít a térségben az épülő gátak ellehetetlenítésére. Az iráni hatóságok arra bízatták a tálib felkelőket, hogy robbantsák fel a Gháni-kormány alatt épülő gátakat, a Helmand folyón épülő Kamal Khán gátat és víztározót, a Heri Rúd folyón épülő Szalma gátat, akadályozzák az 1950-es években épült Kadzsaki gát, villamos erőmű és víztározó rekonstrukcióját. Az iráni „határ biztonság” és a „kábitó-szer kereskedelem elleni küzdelem” a gyakorlatban azt jelenti, hogy mindezt az Iráni Iszlám Forradalmi Gárda Qudsz hadteste irányítja.

2016-ban a második tálib emír, Akhtar Manszúr molla iráni tárgyalásairól visszaterve pakisztáni területen lett amerikai dróntámadás áldozata.¹⁹ Irán, noha „a terrorizmus és kábítószerek elleni harc” jegyében próbál az iráni–afgán határon fellépni, befogadta az al-Káida tagjait, igyekezett a nyugati koalíció által támogatott kormányok ellen harcoló tálibokat támogatni, Szajjíd Tajjib Agha frakcióján túlmenően maga a tálibok második emírje is szövetségesük lett.

2018-ban az iráni kormány nyilvánosan tudatta, hogy bilaterális tárgyalásokba bocsátkozott az afgán tálibokkal. 2021-ben tálib tárgyaló küldöttség utazott Iránba, hogy ott találkozzon az afgán kormány képviselőivel. Hat hónappal a tálibok 2021. augusztus 15-i hatalomátvételét megelőzően, a teheráni kormány tálib delegációt fogadott, hogy megegyezzenek a vízzel kapcsolatos kérdéseket illetően. A tálibok azonban az egyezségekre nem sok készségezt mutattak. A második tálib hatalomátvételig a tálib vezetés soraiban a legkonzervatívabb kandahári sejkek, a tényleges döntéshozó 30 tagú Vezető Tanács révén az iráni jelenlét markáns volt. Az ő jó kapcsolataikat a teheráni kormánnyal ellenezte a többi tálib hatalmi kör.

A tálibok 2021. augusztus 15-én bekövetkezett hatalomra kerülésével az iráni–tálib kapcsolatokban komoly törésvonalak mutatkoztak. 2022. január 9–10-én külügyminiszteri szintű tálib küldöttség látogatott Teheránba. Az iráni fél a diplomáciai elismerés feltételül a Helmand folyó vizének Iránba engedése mellett azt szabta, hogy a tálibok vegyék be a kormányba az ő embereiket,²⁰ és erősítsék meg a Helmand folyó vízmegosztásáról szóló 1973-as egyezményt. Minderre az afgán fél nem volt hajlandó. Ellenlépés gyanánt Irán volt az első ország, amely területén engedélyezte az emigráns tálibellenes politikusok tevékenységét.²¹ Iráni ügynökök a tálib kormányban²² is jelen vannak. A teheráni kormány nyíltan a tálibok elleni Nemzeti Ellenállás

19 Bolourchi 2021. <https://newlinesinstitute.org/afghanistan/irans-strategy-in-afghanistan-pragmatic-engagement-with-the-taliban/> (Letöltve: 2022. szeptember 12-én).

20 A iráni Masadban tartózkodó Iszmáil Khán heráti hadurat és Ahmad Masz'údót és Abdul Ghafúr Livál helyett nevezték ki nagykövetté Abdul Qajjúm Szulejmánit, Iszmáil Khán heráti hadúr fivérét.

21 Az Egyesült Arab Emírségek, Törökország és Tádzsikisztán kifejezetten megtiltotta afgán emigránsok politikai szervezkedését területén.

22 Öt kormánytagot sikerült beazonosítani a Newline Intézetnek. Abdul Qajjúm Zakir molla a tálib ügyvivő kormány védelmi minisztere, egy helmandi pastun, korábban tálib parancsnok, a helmandi ópi-umtermelők köréből, aki régi kapcsolatokat ápol az Iráni Iszlám Forradalmi Gárdistákkal. Mohammad Szadr Ibrahim belügyminiszter-helyettes, kandahári pastun, korábbi tálib parancsnok. Hádzsi Núreddín Azizi ügyvivő kereskedelmi miniszter, pandzsíri tadzsik üzletember. Hádzsi Mohammad Basír kereskedelmi miniszter-helyettes, aki baghláni üzveg. Hádzsi Mohammad Azím kereskedelmi miniszter-helyettes, egy szari-puli üzveg, valamint dr. Mohammad Haszan Ghiászi egészségügyi miniszter-helyettes, aki szari-puli síita hazara. Hansen, Kousary 2022. <https://warontherocks.com/2022/06/can-iran-get-along-with-the-taliban/> (Letöltve: 2022. szeptember 12.)

Frontját támogatja,²³ és tartózkodik a diplomáciai elismeréstől, de 2022 áprilisától a tálib rezsim diplomatái dolgozhatnak a teheráni afgán nagykövetségen és a mashadi konzulátuson.

Mike Pompeo akkori amerikai külügyminiszter már 2021-ben arra figyelmeztetett, hogy Irán lehet az al-Káida új bázisa.²⁴ A teheráni kormány és az állam az államban szerepet betöltő Iráni Iszlám Forradalmi Gárda felhasznált és felhasználhat szunnita radikális terrorszervezeteket is az Iszlám Állam-Khorászán, a kurd és a beludzsz nacionalisták, a rezsim ellenes tüntetők ellen.²⁵ Fentiek tükrében nem véletlen, hogy első tartományként az iráni Szisztán-Beludzsisztán tartománnyal határos Nimróz került 2021. augusztus 6-án a tálibok kezére.

Az iráni kormánynak korábban meggyőződése volt, hogy a tálib hatalomátvételt követően számos bilaterális kérdés megoldódik, beleértve a régóta tartó vízvitát is. A hidroprojektek folytatásával azonban a teheráni kormányzat úgy vélte, a tálibok aláaknázzák biztonságát. Az iráni frusztrációt jelzi, hogy Irán afganisztáni különmegbízottja, Kazemí-Qomí egy hónapos ultimátumot adott a tálib kormányzatnak, hogy a vízvitában behódoljon az iráni követeléseknek.

Irán attól tart, hogy a vízhiány tovább destabilizálja Szisztán-Beludzsisztán tartományt, ahol a nagyvárosok vízellátásának egyetlen forrása a Helmand folyó. A vízhiány okán a tartomány szunnita beludzsz lakossága még inkább jogfosztottnak érzi magát. Ebrahim Raíszi iráni elnök 2023. május 18–23-a között Szisztán-Beludzsisztán tartományban tett látogatása során a azzal vádolta a tálibokat, hogy visszatartják a Helmand folyó vizét. Alig egy nappal a május 27-i határvillongásokat megelőzően az iráni külügyminiszter felszólította a tálibokat, hogy kövessék a bilaterális és nemzetközi egyezmények előírásait, és tegyék lehetővé szakértői küldöttségnek, hogy a Kadzsaki víztárolót és a Deh Ravúd-i mérőállomást megtekinthessék. A tálibok ezt visszautasították. Az iráni fél azt állította, az előírt vízmennyiség mindössze 4%-a érkezett az előző évben Afganisztánból. 2023. május 22-én Baradar molla, gazdasági ügyekért felelős afgán miniszterelnök-helyettes hangsúlyozta, hogy Afganisztán betartja az egyezményeket, de az országot és a térséget sújtó súlyos szárazságot nem lehet figyelmen kívül hagyni, mivel 2021-ben a legkevesebb hó hullott a forrásvidékre, a Hindukus hegláncaira.

2023. május 20-án a tálibok felavatták a Farah tartományban a Farah folyón a Bakhsabad duzzasztógátát, mely északról táplálja a szisztáni medencét. 2023. május 27-én a két ország határhozai között kitört fegyveres összetűzésnek két iráni határőr és egy tálib esett áldozatul, ezt követően lezárták a határt. Noha mindkét fél a párbeszéd fontosságát hangsúlyozta, egy hét múlva a tálibok nehézfegyvereket telepítettek a határra, és hadgyakorlatot tartottak. Az iráni–afgán határon ezt megelőzően is rendszeresek voltak az összetűzések, miután a tálibok hatalomra kerültek, annak ellenére, hogy korábban meglehetősen jó kapcsolatokat tartottak fel az iráni teokratikus állammal.

23 Fathollah-Nejad, Azizi 2021. <https://www.mei.edu/publications/iran-and-taliban-after-us-fiasco-afghanistan> (Letöltve:2022. szeptember 3-án).

24 <https://www.nytimes.com/2021/01/12/us/politics/pompeo-iran-qaeda-terror.html>

25 Aman 2022. <https://www.mei.edu/publications/will-iran-turn-al-qaeda-combat-islamic-state> (Letöltve 2022. október 31-én)

2022-ben az iráni Zabul lakosai vízért tüntetve elállták az afgán kamionok útját, több vizet követelve a táliboktól a Helmand folyóból. A probléma a két ország külügyminisztereinek tanácskozását, valamint az iráni emergetikai miniszter 2022. augusztusi afganisztáni látogatását követően nyugvópontra jutott. Kevésbé volt rózsás a helyzet szakértői szinten, a technikai vegyesbizottság 2021-ben 2022-ben és 2023 májusában három tárgyalást követően sem tudott kézzel fogható eredményt elérni. Kabulban a 2023. májusi tanácskozás során az iráni delegáció kérte a Kadzsaki komplexum és a Deh Ravúd-i mérőállomás meglátogatását a tálibok azon állításának ellenőrzése végett, miszerint elapadt a víz. A tálibok nem tettek eleget a kérésnek. Az IRNA hírügynökség műholdas felvételt tett közzé, miszerint van víz a Kadzsaki víztározóban, az afgán kormány pedig vitatta a felvétel hitelességét.

A WHO szerint Irán elsődleges sérülékenységi tényezője az ivóvízhez való hozzáférés, főleg szárazság sújtotta területeken. A teheráni kormány gazdálkodása a vízforrásokat illetően sem megfelelő, a régió környezeti problémáinak hosszútávú és átfogó kezelésére sem képes.²⁶

A klímaváltozás hatásai mindkét országban egyre katasztrofálisabbak, a szárazság egyre nagyobb területeket érint, a mezőgazdasági termelés mindkét országban hanyatlik, nemcsak az ivóvíz, de a mezőgazdasági öntözéshez rendelkezésre álló vízmennyiség is egyre csökken, és igen súlyos élelmiszer biztonsági kérdések merülnek fel. Ugyan a klímaváltozás pontos hatásait nehéz megjósolni, de a gleccserek olvadása, a csapadékmennyiség csökkenése és a hőmérséklet-növekedés vízügyi téren is egyre nagyobb gondot jelent mind Irán, mind Afganisztán számára.²⁷ A jövőben a klímaváltozás miatt mindkét ország még súlyosabb szárazsággal szembesül. A helyzet kezelésére megfelelő hidrológiai infrastruktúrát kell kiépíteniük.

Afganisztán számára a technikai megoldásoknál még fontosabb a diplomáciai küzdőtér, amelyet továbbra is meghatároz a nemzetközi erőviszonyok keresztműzében való lavírozás, főleg az iráni–szaúdi vetélkedés. A globális hatalmak ellentéteit kihasználva, Irán és Szaúd Arábia biztonsági és gazdasági ambícióik kivetítésére az afganisztáni színéren vetélkednek egymással, hogy a különböző etnikai és vallási csoportokhoz fűződő kapcsolataikat felhasználva a másik fél befolyását korlátozzák, és vallási doktrínájuk propagálásával, gazdasági kapcsolataik erősítésével, felkelő csoportok támogatásával saját érdekeiknek megfelelően alakítsák az afgán belpolitikát és leendő kormányzást. Manővereikkel az afganisztáni politikai, és biztonsági megoldásban legitimitációt nyerhetnek, és felfogásuk szerint súlyuk a nemzetközi közéletben nőhet.

Ahogy Afganisztán visszanyeri ellenőrzését a Helmand folyó vízellátása felett, utóbbi Kabul diplomáciai eszközévé válik vízhiányban szenvedő szomszédjával szemben. Annak érdekében, hogy javítsák a viszonyt a második legnagyobb kereskedelmi partnerükkel, a tálibok felpumpálták a vizet a Kamal Khan duzzasztógáttól a Hamún folyóig. A teheráni kormány nevében Kazemi-Qumí megköszönte a tálib kormánynak, hogy kiengedték a blokkolt vizet. A tálibok olajért, gázért és áramért

26 <https://www.un-ihe.org/troubled-waters-between-afghanistan-and-iran-border-troops-clash-over-helmand-river>

27 Dehgan 2014.

barternek használják a vizet. 2022 augusztusában az iráni energetikai miniszter kabuli látogatását követően a tálibok szintén kiengedték a vizet, bár publikusan ezt ugyancsak tagadták.

Az iráni akciók paradox mivoltát jellemzi, hogy a teheráni kormány egyrészt késznek mutatkozik a kétoldalú tárgyalásokra a vízügyi és a mezőgazdasági szektorban, és segédkezni a vízhatékonyság terén a kapacitásbővítésben. Az iráni kormány segítséget nyújtott az Afgán Energetikai és Vízügyi Minisztérium mellett a regionális adat és információ megosztás elősegítésére felállított kutatóintézet alapításában,²⁸ ám ezt az afgánok többsége gyanakvással fogadta.²⁹ Másrészt Irán segítette a felkelő tálibokat, hogy tönkretegyék a rekonstrukciós projekteket a vízügyi szektorban.³⁰ Ez az inkonzisztens megközelítése aláássa az afgán fél bizalmát, még jobban elidegeníti a tálib vezetést attól, hogy a teheráni kormánnyal a határokon átnyúló vízviták tárgyalásos megoldását preferálják.

Konklúzió

A vízügyek továbbra is a bilaterális kapcsolatok vitáinak középpontjában állnak. Óriási bizalmi deficit van a felek között. Az instabilitás politikai fegyver a teheráni stratégiák kezében. A klímaváltozás következtében prognosztálható, hogy a vízzel kapcsolatos feszültségek a továbbiakban súlyosboshatnak. A friss vízforrásokhoz való hozzáférés stratégiai hatalmi pozíciókat biztosít a térségben.

A jövőben hasonló konfliktus bármikor kialakulhat a vizek miatt, sőt háborúvá eszkalálódhat különösen a Helmand folyó felett. Mindkét rezsim kellőképpen intoleráns és szubjektív a bilaterális közös kérdések megközelítésében. Mind az iráni hatóságok, mind a tálibok nacionalisták és vallási szélsőségesek, akik nem haboznak konfliktust kirobbantani a vízhasználati jogokért máskor sem, ha incidens történik. A két kormány etnikai, ideológiai és teológiai különbségei is jelentősek, ha a konfliktus felekezeti jelleget ölt, regionális dimenziót nyerhet. A konfliktus messze túlterjedhet a víz problémáján, és lángba boríthatja az egyébként is igen instabil térséget, ami nem korlátozódik a szomszédos országokra, mivel mindkét kormány globális dzsihádisták mágnese.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ahlers, R. et al. 2014. Ambitious Development on Fragile Foundation: Criticalities of the Current Large Dam Constructions in Afghanistan. *Geofarm*, 54, 49–58.
<https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2014.03.004>
- Ahmad, Osama 2023. Water Conflict Between Iran and Afghanistan Stirs Sectarian Tensions. *Terrorism Monitor*, 21 (16). The Jamestown Foundation, 2023. augusztus 8.
<https://jamestown.org/program/water-conflict-between-iran-and-afghan-taliban-stirs-sectarian-tensions/> (Letöltve 2023. október 31-én)

28 King Sturtewagen 2010.

29 Mashal 2012.

30 Houk 2011; Dehgan 2014.

- Aman, Fatemeh 2016. Iran-Afghan Differences over Helmand River Threaten Both Countries. *Atlantic Council*, 2016. március 17.
<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/iran-afghan-differences-over-helmand-river-threaten-both-countries/> (Letöltve 2022. október 31-én)
- Aman, Fatemeh 2022. Will Iran turn to al-Qaeda to combat Islamic State? *Middle East Institute*, 2022. szeptember 23.
<https://www.mei.edu/publications/will-iran-turn-al-qaeda-combat-islamic-state> (Letöltve 2022. október 31-én)
- Bolourchi, Neda 2021. Iran's Strategy in Afghanistan: Pragmatic Engagement with the Taliban. *New Lines Institute*, 2021. szeptember 23.
<https://newlinesinstitute.org/afghanistan/irans-strategy-in-afghanistan-pragmatic-engagement-with-the-taliban/> (Letöltve: 2022. szeptember 12-én)
- Dackes, Holly 2023. Iran and Afghanistan are Feuding over the Helmand River. The Water Wars no end in Sight. *Atlantic Council*, 2023. július 7.
<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/iran-afghanistan-taliban-water-helmand/> (Letöltve: 2023. szeptember 7-én)
- Dehgan, A., Palmer-Maloney L. J. and Mirzaee, M. 2014. Water Security and Scarcity: Potential Destabilization in western Afghanistan and Iranian Sistan and Baluchistan, due to Transboundary Water Conflicts. In Weinthal, E., Troll J. J., Nakayama, M. (eds.): *Water and post-conflict Peace building*. London: Routledge. (Letöltve: 2022. július 15-én)
<https://doi.org/10.4324/9781849775809>
- Faizee, Mohammad, Schmeidel, Susanne 2023. Troubled water between Afghanistan and Iran as border troops clash over the Helmand River. *Institute for Water Education*, 2023. június 6.
<https://www.un-ihe.org/troubled-waters-between-afghanistan-and-iran-border-troops-clash-over-helmand-river> (Letöltve: 2023. július 20-án)
- Fathollah-Nejad, Ali, Azizi, Hamidreza 2021. Iran and the Taliban after the U. S. fiasco in Afghanistan. *Middle East Institute*, 2021. szeptember 22.
<https://www.mei.edu/publications/iran-and-taliban-after-us-fiasco-afghanistan> (Letöltve: 2022. szeptember 3-án).
- Gohel, Sajjan H. 2010. Iran's Ambitious Role in Afghanistan. *CT Sentinel*, 3 (3): 13–16.
<https://ctc.westpoint.edu/wp-content/uploads/2010/08/CTCSentinel-Vol3Iss3-art5.pdf> (Letöltve: 2022. július 15-én)
- Giustozzi, Antono 2021. Alliances Were Key to the Taliban Takeover in Afghanistan. *New Lines Institute*, 2021. szeptember 9.
<https://newlinesinstitute.org/afghanistan/pakistan-and-the-future-of-the-taliban-10-things-to-consider/> (Letöltve: 2022. szeptember 3-án)
- Hanasz, P. 2012. *The Policies of Water Security between Afghanistan and Iran*. Strategic Analysis Paper, *Future Direction International*, 2012. március 1.
<file:///C:/Users/Gabor/Downloads/The%20Politics%20of%20Water%20Security%20between%20Afghanistan%20and%20Iran%20-%20March%201%202012.pdf> (Letöltve: 2022. szeptember 3-án)
- Hansen, Christian, Kousary, Hamidullah 2022. Can Iran get along with the Taliban? *War on the Rocks*, 2022. június 7.
<https://warontherocks.com/2022/06/can-iran-get-along-with-the-taliban/> (Letöltve: 2022. szeptember 3-án)
- Hauk, A. 2011. Transboundary Water Sharing : Iran and Afghanistan. *The Stimson Center*, 2011. március 22.
<https://www.stimson.org/2011/transboundary-water-sharing-iran-and-afghanistan-0/> (Letöltve: 2022. szeptember 3-án)
- King, M. Sturtwagen, B. 2010. *Making the Most of Afghanistan's River Basin: Opportunitites for Regional Cooperation*. New York: East West Institute.
- Majidyar, Ahmad 2017. Top Afghan military official: We have evidence Iran provides weapons to Taliban. *Middle East Institute*, 2017. szeptember 7.
<https://www.mei.edu/publications/top-afghan-military-official-we-have-evidence-iran-provides-weapons-taliban> (Letöltve: 2022. szeptember 3-án)
- Mashal, M. 2012. What Iran and Pakistan Want from The Afghans: Water. *Time*, 2012. december 2.
<https://world.time.com/2012/12/02/what-iran-and-pakistan-want-from-the-afghans-water/> (Letöltve: 2022. szeptember 6-án)

- McSweeteney, C., New, M. and Lizcano, G. 2010. *UNDP Climate Change Country Profiles: Afghanistan*. New York: United Nations Development Programme.
- Peterson, S. 2013. Why a Dam in Afghanistan Might Set Back Peace. *Christian Science Monitor*, 2013. <https://www.csmonitor.com/World/Asia-South-Central/2013/0730/Why-a-dam-in-Afghanistan-might-set-back-peace> (Letöltve: 2022. szeptember 6-án)
- Siddique, Abubakar 2022. In Sign of Deepening Ties, Taliban Increases Afghanistan's Water Flow to Iran. *Radio Azadi*, 2022. január 26. <https://www.rferl.org/a/taliban-increases-ties-water-iran/31672858.html> (Letöltve: 2022. szeptember 6-án)
- Teillet, Laurence, Shariati, Ahmad Ali 2023. The Helmand River Dispute: International Legal Perspectives on the Afghan-Iranian Border. *Opinio Juris*, 2023. július 19. <https://opiniojuris.org/2023/07/19/the-helmand-river-dispute-international-legal-perspectives-on-the-afghan-iranian-border-conflict/> (Letöltve: 2023. szeptember 6-án)
- Thomas, V. and Varzi, M. M. 2015. A Legal Licence for an Ecological Disaster: The Inadequacies of the 1973 Helmand/Hirmand Water Treaty for Sustainable Transboundary Water Resources Development. *International Journal of Water Resources Development*, 31 (4): 499–518. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/07900627.2014.1003346> <https://doi.org/10.1080/07900627.2014.1003346>

INTERNETES FORRÁSOK

- <https://climate-diplomacy.org/case-studies/transboundary-water-disputes-between-afghanistan-and-iran> (Letöltve: 2022. október 16-án)
- <https://jamestown.org/program/water-conflict-between-iran-and-afghan-taliban-stirs-sectarian-tensions/> (Letöltve: 2022. október 16-án)
- <https://www.un-ihc.org/troubled-waters-between-afghanistan-and-iran-border-troops-clash-over-helmand-river> (Letöltve: 2022. október 16-án)